

Knjiga Slovenska

XIX. veku.

Ferdinand Jos. Schmidt r. 20. febr. 1791 v Šopronju (Oedenburg) na Ogerskem, bavil se s trgovino, vstanovil v Šiški, u. 16. febr. 1878 v Ljubljani. Sloveč naravoznanec je mnogotero poslalil našo domovino po svojih spisih v znanstvenih knjigah, a — pobratim misijonarju Fr. Pircu — pošiljal je svoje koristne poduke v Novice ter v njih marljivo razodeval svoje skušnje tudi našim rojakom na pr. v Novic. 1844—1856: Opomba za spomlad, kako trebiti gosenčne zalege; Poklic na vse kmetovavce, de bi svoje polje, verte in vinograde pred škodo toče zavarovali; O škodljivih mravljah in kebrih, pa o neškodljivih ali koristnih kebričkih; kako s korunam ravnati, ki na njivah gnjije; Gosenca v prosu; Od škodljivosti belih metuljev; Lahka in gotova pomoč škodo ognja ali toče odverniti; Dobrovoljen svet gospodarjem zavoljo gosenc itd. Posebno se je brugal za ljube ptičke, in ko jih je po zimi l. 1855 pogrešal, češ, kam so prešle te prijazne živalice, in mu v imenu vseh odbor preganjanih ptičkov v bukovju blizo Bokavce odgovoril: „Prosimo Vas pa, ker vemo, da ste milega serca, da nam pomagate; ako kaj za nas storiti zamorete, rešiti nas presilnega preganjanja“ — kaj jim svetuje? — „Vidi se, da nekterih razvad tudi postava ne more zatreti. Kaj tedaj storiti? En pomoček vam, drage prijateljice moje, vém, piše jim (Novic. 1856 l. 37), in po mojih mislih je to edini pomoček, namreč, da greste pod okenca vsih učiteljev, duhovnih in šolskih, in jih milo prosite: naj se usmilijo vas, in prav iskreno, pri vsaki priložnosti in neprenehoma podučujejo mladost, da je nam samim, našim vertom in našemu polju v škodo, ako se nezmerno zatirujete ve dobrotnice človeške, ktere, prepevaje slavo Gospodu nebes in zemlje, razveselujete tudi naše serca. Po mojih mislih zamore le poduk mladosti naj več koristiti; storite tedaj, kar sem vam svetoval, in prav bo. Zdravstvujte! Vas stari prijatelj — Kovač iz Šiške.“

Juri Pajk r. v Ljubljani l. 1797, mestni tesarski mojster, u. 12. okt. 1865 posestnik v Trnovem. Podpiral je Novice koj od začetka in pisal časih vanje na pr.: Priporočilo košate reži za setev v gojzidih in po njivah; Otrok ne šegatati; Od živega apna po domačih skušnjah; Kako v tacih krajih, kjer vode manjka, dobre in stanovitne kapnice napraviti; Kako pohištva v mestih in po kmetih ognja varovati (Novic. 1847 str. 105—158), kjer piše na pr.: „Bratovšnja sv. Florijana je neizrečeno dobrotljiva naprava, in hišnemu gospodarju, ki ne pristopi k ti družbi, ne moremo iména pametniga človeka dati. Vunder sama bratovšnja sv. Florijana še ni dovelj, nas nesreče ognja obvarovati; torej moramo na vse strani skerbeti, de bojo naše pohištva, kar koli je moč, ognja varne. Posebno na kmetih se je treba ognja bati, ker tû veliko lože goreti začne in oginj hujši razgraja, kakor po mestih. Čudo pa je, de na kmetih oginj še večkrat in še hujši ne razsaja; zakaj nemarnost, s ktero kmetje z ognjem ravnajo, je brez konca in kraja! Tam stoji gospodar ali hlapec na podu ali v hlevu z lulo v ustih; tukej gre z gorečo tresko gospodinja ali dekla v hlev ali v nevarni hram; nése vroč pepel in živo oglje pod streho; poha per silnim ognji, in če se maslo vžgè, ga gasí z vodó, trosí oginj med dreva, treske in predivo; otroci se igrajo z gorečimi treskami, brez de bi jim kdo branil; dimnika ni, in že je vsa lesena roba okoli ognjiša zasmojena; neugašeno apno se spravlja včasih na pód; terice ravnajo z ognjem, kakor de bi okoli njih nič nevarnosti ne bilo itd. itd.“ — „Naši bravci vedó, kako marljiv pisatelj je bil Novicam ranjki Pajk in kako lepo vednost je imel v kmetijstvu in obrtnijstvu. Bil je mnogo let brez plače tudi učitelj risanja v nedeljski šoli nekdanje tukajšne obrtnijske družbe. Ako tak mož umrje, ki je brez

hrupa bil vseskozi delaven na korist svoje domovine, zguba je velika. Naj tedaj v blagem spominu ostane vrli mestjan" (Novic. 1865 str. 343)!

Peter Musi (Mufsy) r. 26. jun. 1799 na Vranjskem, pripravnišnico izvrstno dovršil v Celju, učiteljeval nekaj v Šmariji pri Jelšah, nekaj pri sv. Kancijanu na Koroškem, od l. 1823 do l. 1872 nadučitelj v Šoštanju, kjer je — posavljen z zlatim križcem za zasluge — v pokoju u. 6. marc. 1875. Bil je vzgleden učitelj, vzlasti v sadjereji, v čbelarstvu in sviloreji, duha domoljubnega — Slomšekovega. Dopisoval je marljivo v Novice na pr.: Od sadja reje učence učitel podučil; Ferlanova pinja in česki kolovrat; Rahla beseda njevoljo vtolaži; Bratovšnja sv. Florijana; Hranilnice Šoštanjskih učencov; Otrok nikar plašiti (1844); Od razdelitve občinskih pašinj; V mladosti je treba skerbeti, kako si svoje dni pošteno kruh služiti; Cepite, cepite terte; Nikar otročičev v cerkev in na božje pota nositi; Pogovor od sadjereje na pr.:

U. „Kadar bomo dosti zlahtniga sadja imeli, bo tudi dobriga mošta dovelj. Ravno prav me na mošt opomniš, ko nikoli taciga, in na visoko častitiga duhovniga gospoda, Franc Pirca, kateri zdaj deleč, deleč v Ameriki nevernike v kristijanstvo napeljujejo. Poznal sim jih na Belipeči gospod fajmoštra; prijazni so mi bili, zato jih poznejši v Pečah, kamor so se prestavili, z dvema gospodama obišem. Pernesó nam dva bokala pijače, in velijo pokusiti jo, katero vino nam bi bolj dopadlo. Eno je bilo belo, drugo visoko višnjeve barve, in čisto kot sonce. Oba gospoda hvalita drugo vino, rekoč: Presneto je to dobra Bizelšina! Gospod fajmošter se pomuzijo in meni rekó: No Štajerc! naj ga tudi Oni pokusijo in naj mi povedó, na kateri gorici je ta kaplica rastla? Pokusim ga dvakrat — trikrat — potem še le rečem: Tega plemena še nisim tako dobriga pil. Teško ga je spoznati, de je okoli farovža na drevju rastlo. Gotovo je! so rekli. Pustili smo tertinjo in prav židane volje smo pri jabelčniku bili itd. (Novic. 1845 str. 162).“

Dopisoval je v Drobtnice p.: Pokrajški rajting iz glave; Pokušne za nedelske šolarje (l. 1848). Spisal je a) Slovkovar — abecednico ali čitanko za slovenske šole. Pomagal je Slomšku spisovati šolske bukve, na pr. „Ponovilo potrebnih naukov za nedelske šole na kmetih“ (Jezičnik XXIV str. 15), kjer je sestavil on V. oddelek, ki se nahaja tudi posebej: b) Vodba modrega kmetovanja po Koroškem, Krajniskem in Štajarskem. Spisal Peter Musi, nadučitelj v Šoštanju. L. 1854. 8. str. 182. — Dopisoval je v Šolsk. Prijatla, ki ga je vredoval A. Einšpieler v Celovcu, največ od l. 1852 — 1856, kjer se nahajajo mnogi njegovi šolski nasveti, poduki, svečanosti ali veselice šolarske, spodbudne pripovedke itd. V tečaju 1854 je znamenit veči sostavek: „Kratek poduk v sadjereji sosebno za šolsko mladino. Spisal Peter Musi, učitel v Šoštajnu, št. 11 itd. — Pisal je v Učit. Tovarša in še v druge slovenske liste — „katere je pokojni po zmožnosti vedno podpiral, ter nevstrašljivo zagovarjal pravice svojega naroda, a tudi z njim potrpežljivo prenašal in trpel bridke udarce do zadnjega zdihljeja,“ pravi o njem nadučitelj Ign. Cizelj (Slov. Učitelj 1875 str. 119).

Fidelis Terpinč r. l. 1799, grajščak, u. 15. febr. 1875 v Ljubljani. — „Kar je za povzdigo domačega obrtnijstva bil baron Žiga Zois, ki ga je kmetijska družba 1815. leta za svojega predsednika izvolila našim prednikom, to je nam naš neutrudljivi vrstnik“ — spričuje mnogo častiteljev v Novic. 1865 l. 16 pod naslovom: „Gospod Fidelis Terpinč in pa obrtnost in kmetijstvo na Kranjskem.“ — Ljubi moji domorodci! pisal je sam že v Novic. 1849 l. 51: „Z britkostjo sim bral v poslednjih Novicah sostavek pod nadpisam: „Smešno in krivo razlaganje kmetijskih šol po deželi“ — kateri kaže, de se — žalibog! — nikjer ljulike med pšenico ne manjka. Kot predsednik kmetijske družbe, ktera se le trudi in poganja, de bi se kaj dobriga v naši ljubi

domovini napravilo in kmetijstva na boljši stan povzdignile, za svojo dolžnost spoznam, zoper tisto krivo razlaganje kmetijskih šol tudi nekatere besede govoriti itd.“ — Takih spisikov na prid našemu kmetijstvu in obrtnijstvu se nahaja prav mnogo v vseh tečajih naših „Novic“, ktere o smrti njegovi pravijo: „Ranjki je bil, dokler mu niso duševne moči njegove oslabele in je po svojem srcu mislil in delal, narodnjak z dušo in telesom. Živa priča temu je to, kar je storil v podporo Matici, Sokolu, čitalnici, posebno pa družbi kmetijski, kateri predsednik je bil celih 20 let — od l. 1849 do 1869 — in v vsem tem času tudi Novicam iskren prijatelj. Terpinčevo ime tedaj ostane v zgodovini našega naroda častito imé. Naj v blagem tem spominu v miru počiva (1875 str. 61).“ — V dokaz temu bodi zgodovinska črtica (Novic. str. 423): „Ranjki Fid. Terpinč je bil dobrotnik tudi mlademu pesniku Antonu Umeku Okiškemu. Spoznal ga je bil po Gutmansthalu, in daroval mu še dijaku iz svoje papirnice mnogo pismenega papirja, in ko mu Okiški v spomin pošlje „Abuna Solimana“, daroval mu ga je spet nekaj, češ, naj napiše nanj veliko lepega, in pridal 3. listopada 1863. leta na Fužinah lastnoročno spisane te-le vrstice:

Mila tvoja struna,
Razgrinja Večnemu Altar,

Poje čast Abuna,
Za verne je prav rajski dar.

In — kakor da bi se velečastitemu domoljubu bilo zdelo, da je povedal še premalo, spravi se stari Fidel, ki je mnogo Vodnikovih pesem iz pameti znal in jih rad se spominjal, še enkrat na Pegaza ter zapoje:

Stvarnik in Umek.

Umek se pišeš,	Umnost pa išeš
Um velik teb' dam;	Z umom si sam.

Tako iskreno je tudi, kar piše v „Jugend-Erinnerung“ (Vodnik. Spomenik 1859 str. 219), kjer se spominja svojih součencev in mladostnih prijateljev, pa tudi častitih učiteljev, ki so mu bili na pr. Vodnik, Dolar, Eisler, Hladnik, Pavšek, Kersnik. — Posebej pravi: „Unser gefeierter Lehrer und Sänger Vater Vodnik hat uns besonders in unserer Muttersprache manche schöne Erinnerung hinterlassen und die Liebe zu derselben geweckt. Sein „Veršac“, die Perle seiner Gesänge und Dichtungen, die erhabene Naturschilderung unseres schönen Alpenlandes entzückt in jeder Strophe in hoher Begeisterung. Vodnik's National-Lob („Na moje Rojake“), welches den Fleiss spornt, die Liebe zum Vaterlande weckt und uns im Bewusstsein der Fähigkeit manches schöne Ziel erreichen lässt, uns zur Landwirthschaft, Handel und Industrie aufmuntert, so vielsagend und schön — Kranjc! toja zemlja je zdrava itd. — wird stets ein Talisman, ein segenbringendes Vermächtniss für Volk und Vaterland bleiben. — Tedaj ljubi Kranjc!

Za obertništvo	Materi zemlji
In za kmetijstvo	Modro odjemlji
Roko podej. —	Darila njej.

Janez Križaj r. 20. avg. 1802 v Naklem, mašnik 1831, kaplan pri Devici Mariji v Polju, župnik v Mirni Peči, u. 11. marc. 1861. Čvrst domoljub je čvrsto pisal v Novice (J. Jažirk) na pr. l. 1845: „Pogovor kmetiški očetá z svojim osme šole (naravoslovja, znanosti nature) zučenim sinam, v mescu Proscencu, Svečanu . . . Listopadu, Grudnu“. L. 1854 in 1855: „Od davkov, ki si jih ljudje sami nakladajo“. Pogovor med Anžetom in Blažetom. Davki ti so: 1. Tobak. 2. Pijančevanje. 3. Potratno lišpanje. 4. Lenoba. Na primer bodi sklep tretjemu:

A. Lepe resnice mi razkladaš, pa kaj pomaga! Svet je zdaj tako vaje in ne ti, ne jez ga ne bova pre naredila.

B. Vém, da ne. Vendar pametna beseda ni brez vsega prida. Še ni vès svet tako spačen. Poslušaj dve prigodbi, kateri ti bote dokazale, da se dá na svetu vendar še kaj opraviti; ena zadeva lišp, druga pijančevanje, od kterega sem v lanskih Novicah govoril. V nekem kraji na Nemškem so se dekleta silo lišpale z oblačili iz tujih krajev; fantje so se pogovorili, da nobeden ne bo vzel druge v zakon kakor tako, ktera se z domačim blagom nosi. In lej! pomagalo je. — Na Francozkem je neki župan lani oklical, da nobeden ni dolžan plačati, kar v kerčmi ob nedeljah ali praznicah med mašo zapije — in to je pomagalo bolj kakor vse poprejšne še tako ojstre postave in globe; noben kerčmar noče zdaj med mašo ne vina ne žganja točiti. Pametna glava ta župan — pravi „Neven“, in tako tudi jez mislim, da s pametjo bi se dalo marsikaj napak še odpraviti na svetu“.

Simon Wilfan r. 20. okt. 1802 v Stari Loki, svečenik 1825, služboval v Smledniku, Tržiču, Šmartinu pri Kranju, v Trbojah, bil nekaj let duhoven vojaški, od l. 1838 župnik v Kranjski Gori, in od l. 1867 korar in naposled prošt v Novem Mestu, kjer je — poslavljen z redom železne krone III. vrste — vitez Wilfan u. 4. nov. 1881. — Pisal je časih v Novice in Danico, v „Mitth. des hist. Vereins“ (1849), največ pa v Slov. Prijatla. Sam je dal na svetlo

a) Keršanski nauk od Božjih lastnost. Zložil Simen Wilfan, fajmošter v Krajski gori na Gorenskim. V Ljubljani 1850. 8. 215. Nat. J. Blaznik, na prodaj E. Hon. — O besedi bodi v zgled začetek:

„Jezus Kristus nam neko nar imenitniših in nar bolj poglavitnih zapoved s temi besedami oznani: Bodite popolnoma, kakor je vaš Oče nebeški popolnoma (Mat. 5, 48). De tedaj to imenitno od samiga božjiga Sina perporočeno zapoved dopoluimo, nam je silno potreba, ne le sploh vediti, kaj je Bog, temuč tudi nektere njegovih brezštevilnih popolnih lastnost posebej poznati. — Po božjih lastnostih še bolj na tanko spoznamo, kakšne dolžnosti imamo do njega, in v njih najdemo močne perganjke dolžnosti zvesto dopolniti. Kdor Boga ne pozná, tava po tamoti. Pomanjkljivost zdraviga nauka, praviga čistiga spoznanja božjih lastnost ni le posameznih ljudi, temuč cele narode v velike, v nar gerši zmote in pregrehe zapeljala. . . Božje lastnosti pa spoznamo, kolikor jih je človeški slabosti na tem svetu spoznati mogoče, nekoliko že po lastni pameti, bolj čisto pa še po božji besedi, ko je v svetim pismu zapisana. Sosebno zložno, umevno in na tanko nas je Jezus Kristus božjih lastnost podučil itd.“

Dokaj obširno je spisoval Simon Wilfan v „Slov. Prijatlu“ l. 1858 in 1859 „Nauk od gnade božje“, in l. 1860 str. 24 do 1862 str. 400 ogovore in premišljevanja po Lavretanskih litanijah, kar je tudi posebej prišlo na dan:

b) Lavretanske Pridige. Ponatisnjene iz „Slovenskega Prijatla“. V Celovcu 1863. 8. str. 312. Nat. J. Leon. — „Vam, dobri katoljški kristjani, predragi bratje, slovenski duhovni! in vsemu slovenskemu ljudstvu sem mislil vstreči, ko sem se lotil sledečih pridig o Lavretanskih litanijah. Obudil mi je pa to misel rokopis visokovrednega gospoda Vilfana fajmoštra v Kranjski gori, v kterem sem našel dosti marljivo nabranega gradiva, ki mi je prav po hvali prišlo v osnovi Lavretanskih pridig“ — pravi v predgovoru vrednik Prijatlov.

Spisje za prvence v ljudski šoli.

(Govoril pri okrajni učiteljski konferenciji v Gorici v 4. dan avg. 1886. l. Fr. Bajt.)

(Konec.)

Pedagogi sicer res niso gledé zbirk za spisje enih misli; eni se opirajo na to, da se po takej zbirki prihrani mnogo časa za neposredni pouk; najmerodajneši mej na-